

Anarcho-Biblioteka
Dobry pieróg to wywrotowy pieróg

Ruch anarchistyczny w Rosji w okresie I wojny światowej

Strategie antywojennej walki

Dmitrij Rublow

Dmitrij Rublow
Ruch anarchistyczny w Rosji w okresie I wojny światowej
Strategie antywojennej walki
wygłoszone w maju 2014, wydane drukiem 2016

[https://www.academia.edu/31124670/Studia_z_dziej
%C3%B3w_anarchizmu_2_English_summaries_](https://www.academia.edu/31124670/Studia_z_dziej%C3%B3w_anarchizmu_2_English_summaries_)

Wygłoszone na drugiej edycji konferencji "Z dziejów anarchizmu". Autor
jest związany z Rosyjskim Państwowym Uniwersytetem Rolniczym w
Moskwie

pl.anarchistlibraries.net

wygłoszone w maju 2014, wydane drukiem 2016

Początek I wojny światowej zmusił anarchistów do określenia własnej pozycji i działania w zgodzie z zadaniami praktycznymi¹. Słowa jednego z ich liderów, Wsiewołoda Wolina, niewątpliwie powtórzyliby liczni działacze polityczni tego okresu: „Wojna ta stanowi w każdym razie zjawisko historyczne wspaniałe. Jej »wyniki« nie mogą położyć kresu jej samej. Niezliczone i głębokie fale pójdą od niej na wszystkie strony i na wiele lat. Ona odcisnie się głębokim piętnem na całym XX stuleciu. Stanie się niewątpliwie początkiem całej, wielkiej epoki. Epoki długotrwałej i kolosalnej zarówno w swoim rozmachu, jak i w swojej treści i następstwach... Ona sama po sobie będzie tylko preludium do całego szeregu największych wstrząsów, zmian, przesunień i przewrotów... Albo do fundamentów bardzo potrząśniętym gnijącym bagnem historycznego życia narodów i wywoła w tych śpiących wodach nie jedna burzę i nie jeden huragan”².

Do 1914 roku ani jedno wydarzenie nie wywoływało wśród rosyjskich anarchistów tak ostrego rozgraniczenia. W latach 1920–1930 autorzy piszący w nurcie oficjalnej radzieckiej historiografii odrzucali jakąkolwiek antywojenną działalność anarchistów w latach 1914–1917³, ale w 1960 roku i połowie lat 80. doczekała się ona wyjaśnienia w ogólnych pracach poświęconych historii rosyjskiego anarchizmu⁴. Na początku lat 90. pojawiły się nowe pra-

¹ Patrz: [...], 1923 // International Institute of Social History (IISH), Amsterdam. Freshin papers. F. 84; [...] [...] // ibid. Lipotkin papers. B. 1.; [...] [...] // [...] [...] 1924. [...] 71–80; [...] [...] // [...] 1923. No 46. [...] 32–37; [...] [...] 1917 [...] // [...] 1876–1926: [...] [...] 1926. [...] 314–322; [...] [...] ([...]) // [...] 1923. [...] 243–268; [...] [...] 1931.

² [...], [...] // [...] 1915. No 50. 2.

³ [...] [...] 1921; [...] [...] ([...]) [...] 1930; [...] [...] 1930; [...] [...] 1939).

⁴ [...] [...] 1969. [...] 124–127; [...] [...] 1981. [...] 107–112; [...] [...] : [...] (1840–1917 [...]). [...] 1987. [...] 255–259. Poszczególnymi tematami zajmowali się zagraniczni badacze. Patrz w szczególności: P. Avrich, *The Russian Anarchists*, Princeton 1967, s. 116–119.

W końcu XIX i początku XX wieku antymilitaryzm był ważną częścią ideologii anarchizmu. Piotr Kropotkin demaskował współczesne wojny jako konsekwencję walki kapitalistycznych elit o podział sfer wpływu ekonomicznego. Na podstawie lektury w *Rzeczy buntownika* (1885) i *Współczesnej nauk i anarchii* (1913) Piotra Aleksiejewicza można stwierdzić, że jego poglądy nie zmieniły się w ciągu wielu lat⁶. W 1885 roku pisał: „Walczymy teraz, żeby zapewnić naszym wielkim przemysłowcom trzydzieści procent przychodu, baronom kapitalizmu – panowanie na giełdzie, akcjonariuszom kopalni rud i kolei – coroczny dochód stu tysięcy franków. Otwierać nowe

⁶ Szczegółowo o poglądach Piotra Kropotkina patrz: [1]. [2]. [3]. [4]. [5]. [6]. [7]. [8]. [9]. [10]. [11]. [12]. [13]. [14]. [15]. [16]. [17]. [18]. [19]. [20]. [21]. [22]. [23]. [24]. [25]. [26]. [27]. [28]. [29]. [30]. [31]. [32]. [33]. [34]. [35]. [36]. [37]. [38]. [39]. [40]. [41]. [42]. [43]. [44]. [45]. [46]. [47]. [48]. [49]. [50]. [51]. [52]. [53]. [54]. [55]. [56]. [57]. [58]. [59]. [60]. [61]. [62]. [63]. [64]. [65]. [66]. [67]. [68]. [69]. [70]. [71]. [72]. [73]. [74]. [75]. [76]. [77]. [78]. [79]. [80]. [81]. [82]. [83]. [84]. [85]. [86]. [87]. [88]. [89]. [90]. [91]. [92]. [93]. [94]. [95]. [96]. [97]. [98]. [99]. [100]. [101]. [102]. [103]. [104]. [105]. [106]. [107]. [108]. [109]. [110]. [111]. [112]. [113]. [114]. [115]. [116]. [117]. [118]. [119]. [120]. [121]. [122]. [123]. [124]. [125]. [126]. [127]. [128]. [129]. [130]. [131]. [132]. [133]. [134]. [135]. [136]. [137]. [138]. [139]. [140]. [141]. [142]. [143]. [144]. [145]. [146]. [147]. [148]. [149]. [150]. [151]. [152]. [153]. [154]. [155]. [156]. [157]. [158]. [159]. [160]. [161]. [162]. [163]. [164]. [165]. [166]. [167]. [168]. [169]. [170]. [171]. [172]. [173]. [174]. [175]. [176]. [177]. [178]. [179]. [180]. [181]. [182]. [183]. [184]. [185]. [186]. [187]. [188]. [189]. [190]. [191]. [192]. [193]. [194]. [195]. [196]. [197]. [198]. [199]. [200]. [201]. [202]. [203]. [204]. [205]. [206]. [207]. [208]. [209]. [210]. [211]. [212]. [213]. [214]. [215]. [216]. [217]. [218]. [219]. [220]. [221]. [222]. [223]. [224]. [225]. [226]. [227]. [228]. [229]. [230]. [231]. [232]. [233]. [234]. [235]. [236]. [237]. [238]. [239]. [240]. [241]. [242]. [243]. [244]. [245]. [246]. [247]. [248]. [249]. [250]. [251]. [252]. [253]. [254]. [255]. [256]. [257]. [258]. [259]. [260]. [261]. [262]. [263]. [264]. [265]. [266]. [267]. [268]. [269]. [270]. [271]. [272]. [273]. [274]. [275]. [276]. [277]. [278]. [279]. [280]. [281]. [282]. [283]. [284]. [285]. [286]. [287]. [288]. [289]. [290]. [291]. [292]. [293]. [294]. [295]. [296]. [297]. [298]. [299]. [300]. [301]. [302]. [303]. [304]. [305]. [306]. [307]. [308]. [309]. [310]. [311]. [312]. [313]. [314]. [315]. [316]. [317]. [318]. [319]. [320]. [321]. [322]. [323]. [324]. [325]. [326]. [327]. [328]. [329]. [330]. [331]. [332]. [333]. [334]. [335]. [336]. [337]. [338]. [339]. [340]. [341]. [342]. [343]. [344]. [345]. [346]. [347]. [348]. [349]. [350]. [351]. [352]. [353]. [354]. [355]. [356]. [357]. [358]. [359]. [360]. [361]. [362]. [363]. [364]. [365]. [366]. [367]. [368]. [369]. [370]. [371]. [372]. [373]. [374]. [375]. [376]. [377]. [378]. [379]. [380]. [381]. [382]. [383]. [384]. [385]. [386]. [387]. [388]. [389]. [390]. [391]. [392]. [393]. [394]. [395]. [396]. [397]. [398]. [399]. [400]. [401]. [402]. [403]. [404]. [405]. [406]. [407]. [408]. [409]. [410]. [411]. [412]. [413]. [414]. [415]. [416]. [417]. [418]. [419]. [420]. [421]. [422]. [423]. [424]. [425]. [426]. [427]. [428]. [429]. [430]. [431]. [432]. [433]. [434]. [435]. [436]. [437]. [438]. [439]. [440]. [441]. [442]. [443]. [444]. [445]. [446]. [447]. [448]. [449]. [450]. [451]. [452]. [453]. [454]. [455]. [456]. [457]. [458]. [459]. [460]. [461]. [462]. [463]. [464]. [465]. [466]. [467]. [468]. [469]. [470]. [471]. [472]. [473]. [474]. [475]. [476]. [477]. [478]. [479]. [480]. [481]. [482]. [483]. [484]. [485]. [486]. [487]. [488]. [489]. [490]. [491]. [492]. [493]. [494]. [495]. [496]. [497]. [498]. [499]. [500]. [501]. [502]. [503]. [504]. [505]. [506]. [507]. [508]. [509]. [510]. [511]. [512]. [513]. [514]. [515]. [516]. [517]. [518]. [519]. [520]. [521]. [522]. [523]. [524]. [525]. [526]. [527]. [528]. [529]. [530]. [531]. [532]. [533]. [534]. [535]. [536]. [537]. [538]. [539]. [540]. [541]. [542]. [543]. [544]. [545]. [546]. [547]. [548]. [549]. [550]. [551]. [552]. [553]. [554]. [555]. [556]. [557]. [558]. [559]. [560]. [561]. [562]. [563]. [564]. [565]. [566]. [567]. [568]. [569]. [570]. [571]. [572]. [573]. [574]. [575]. [576]. [577]. [578]. [579]. [580]. [581]. [582]. [583]. [584]. [585]. [586]. [587]. [588]. [589]. [590]. [591]. [592]. [593]. [594]. [595]. [596]. [597]. [598]. [599]. [600]. [601]. [602]. [603]. [604]. [605]. [606]. [607]. [608]. [609]. [610]. [611]. [612]. [613]. [614]. [615]. [616]. [617]. [618]. [619]. [620]. [621]. [622]. [623]. [624]. [625]. [626]. [627]. [628]. [629]. [630]. [631]. [632]. [633]. [634]. [635]. [636]. [637]. [638]. [639]. [640]. [641]. [642]. [643]. [644]. [645]. [646]. [647]. [648]. [649]. [650]. [651]. [652]. [653]. [654]. [655]. [656]. [657]. [658]. [659]. [660]. [661]. [662]. [663]. [664]. [665]. [666]. [667]. [668]. [669]. [670]. [671]. [672]. [673]. [674]. [675]. [676]. [677]. [678]. [679]. [680]. [681]. [682]. [683]. [684]. [685]. [686]. [687]. [688]. [689]. [690]. [691]. [692]. [693]. [694]. [695]. [696]. [697]. [698]. [699]. [700]. [701]. [702]. [703]. [704]. [705]. [706]. [707]. [708]. [709]. [710]. [711]. [712]. [713]. [714]. [715]. [716]. [717]. [718]. [719]. [720]. [721]. [722]. [723]. [724]. [725]. [726]. [727]. [728]. [729]. [730]. [731]. [732]. [733]. [734]. [735]. [736]. [737]. [738]. [739]. [740]. [741]. [742]. [743]. [744]. [745]. [746]. [747]. [748]. [749]. [750]. [751]. [752]. [753]. [754]. [755]. [756]. [757]. [758]. [759]. [760]. [761]. [762]. [763]. [764]. [765]. [766]. [767]. [768]. [769]. [770]. [771]. [772]. [773]. [774]. [775]. [776]. [777]. [778]. [779]. [780]. [781]. [782]. [783]. [784]. [785]. [786]. [787]. [788]. [789]. [790]. [791]. [792]. [793]. [794]. [795]. [796]. [797]. [798]. [799]. [800]. [801]. [802]. [803]. [804]. [805]. [806]. [807]. [808]. [809]. [810]. [811]. [812]. [813]. [814]. [815]. [816]. [817]. [818]. [819]. [820]. [821]. [822]. [823]. [824]. [825]. [826]. [827]. [828]. [829]. [830]. [831]. [832]. [833]. [834]. [835]. [83

rynki, narzucać swoje towary dobre albo niedobre. Oto, co składa się na podstawę współczesnej polityki”⁷. „Przyczyna współczesnych wojen jest zawsze jedna i ta sama, to rywalizacja o rynki i o prawo eksploatacji zacofanego w przemyśle narodu. W rzeczy samej wszystkie wojny, które odbywały się w Europie w ciągu ostatnich stu pięćdziesięciu lat były wojnami o interesy handlu dla prawa eksploatacji”⁸. Przy tym Kropotkin nie dokonał rozdziału między wielkimi państwami. Zapobieganiu wojen, zdaniem teoretyków anarchizmu, powinna była sprzyjać propaganda dezercji, a w razie ogłoszenia mobilizacji, pracujący prowadzących wojnę krajów powinni zacząć strajk powszechny, który mógłby przerodzić się w anarchistyczną rewolucję społeczną⁹. Nie można zgodzić się z tym, że w stosunku do rozmyślenia nad „praktycznymi krokami i zamiarami w wypadku rozpoczęcia się tak wielkiej wojny, jaką była I światowa” „nie znaleziono poważnej refleksji w teorii anarchizmu”¹⁰. Wojna rosyjsko-japońska potwierdziła antymilitarystyczną pozycję rosyjskich anarchistów. Kropotkin osądził agresywne plany stron: „Prawdziwa wojna to święto najgorszych podłości, instynktów kapitalisty, przeciw którym każdy myślący człowiek musi walczyć”¹¹. Pozycję tę podzielały organizacje anarchistyczne w ówczesnej Rosji. Anarchokomuniści z Białegostoku obwinili za starcie z Japonią „posiadaczy” i państwo. Wezwali robotników, chłopów i lumpenproletariuszy do zrywu, mobilizacji i dezorganizacji przemysłu wojennego i transportu. Oczekiwali, że masowy ruch antywojenny przerodzi się w rewolucję: „Wszystkie bogactwa przekazać na powszechny użytek – urządzenie komuny, przy czym zniszczycie tym państwo i będą one bezpaństwowe. Włączędzy niech zorganizują bandy do ataków na majątki, robotnicy – urządzajcie strajki i bunt, chłopcy – bierzcie siłą ziemię i zapasy, wszystko czego wam potrzeba. Napadajcie na chroniące kapitał urzędy państwowe, nie płacicie podatków i należności”¹². Tak rosyjscy anarchiści opracowali i propagowali system działalności w warunkach wojny.

А.И. Копоткин, *Экономический анархизм*. М., 1931.
 А.И. Копоткин, *Экономический анархизм*. М., 1930.
 А.И. Копоткин, *Экономический анархизм*. М., 1930.
 А.И. Копоткин, 1921.
 А.И. Копоткин, *Экономический анархизм*. М., 1939.

⁷ А.И. Копоткин, *Экономический анархизм*. М., 2009. С. 42–43.
⁸ А.И. Копоткин, *Экономический анархизм*. М., 1990. С. 499.
⁹ А.И. Копоткин, *Экономический анархизм*. М., 1999. С. 235–237; А.И. Копоткин, *Экономический анархизм*. М., 10–11.
¹⁰ А.И. Копоткин, *Экономический анархизм*. М., 51.
¹¹ А.И. Копоткин, 1904. No 8. С. 6.
¹² А.И. Копоткин, *Экономический анархизм*. 1883–1935 М., 1. М., 1998. С. 51.

Istnieją różne wyjaśnienia początków obrony anarchistycznej. Paweł Miłukow sądził, że Piotr Kropotkin zawsze był patriotą i wspominał o spotkaniu z nim 10 lutego 1904 roku: „Zastaliśmy Kropotkina w strasznym wzburzeniu i złości na japońska zdradę... Jak to się mogło stać, że przeciwnik rosyjskiej polityki i w ogóle jakiejkolwiek wojny okazał się niekwestionowanym rosyjskim patriotą? Kropotkin zaraz zdobył mnie tą swoją pozycją, tak bezwarunkowo zajęłą, jak gdyby to był głos instynktu, uczucia narodowego, który zaczął w nim mówić”²². Według słów Iwana Kniżika-Wietrowa na londyńskim zjeździe anarchistów-komunistów-„chlebowolnych” w 1906 roku Piotr Aleksiejewicz obalił antywojenna rezolucję: „Wyraził stanowisko o możliwości wyprawy Niemiec na Rosję, nazwał Wilhelma II „koronowanym

[illegible]

Miller M., Kropotkin, Chicago 1976.

opublikowali nielegalną, pisaną ręcznie gazetę „Wolne Myśli”, na której stronach były dyskusje o wojnie. Wśród jej autorów i wydawców byli anarchiści: A. Andriejew, Winokurow, K. Kasparow¹²⁰.

Tak w latach pierwszej wojny światowej wyglądała antymilitarystyczna propaganda, która zajmowała najważniejsze miejsce w działaniu rosyjskich anarchistów. Sprzyjała rozszerzaniu ich wpływu i wzrostowi ruchu pośród robotników, służących i dezertierów uzupełniających szeregi organizacji anarchistycznych. Nie mniej aktywną pracę prowadzono w środowisku żołnierzy i marynarzy. Propagowane przez część anarchistów wzory zastosowano w lutym 1917 roku.

Bibliografia

Avrich P., *The Russian Anarchists*, Princeton 1967.

Avrich P., *Anarchist Portraits*, Princeton 1988.

Андреев А., Винкуров В., Каспаров К. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

Андреев А., Винкуров В. IV. 1917. No 50.

Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

Андреев А. [Андреев А.] // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

1915. No 50.

Woodcock G., Avakumovič I. *The Anarchist Prince: A Biography of Peter Kropotkin*, London 1950.

Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

¹²⁰ Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

zandarmem” i z wielką nienawiścią mówił o jego krwawych planach²³. Na formowanie „obronnej” pozycji Kropotkina wpłynęło jego frankofilstwo²⁴.

Sympatie rosyjskich anarchistów do Francji miały ideologiczne podstawy. Rewolucje francuskie XVIII–XIX wieku w dużej mierze określały polityczny rozwój krajów Europy. W 1870 roku we Francji szeroko rozprzestrzeniły się idee bakunizmu i proudhonizmu, a w Komunie Paryskiej 1871 roku anarchiści widzieli przykład antyautorytarnej organizacji społeczeństwa²⁵. Ataki François Ravachola, Augusta Vaillant, Emila Henryego wpłynęły na kształtowanie się taktycznych uwarunkowań niektórych kierunków anarchokomunistów („czarnoznamieńców” i „bezprzymiotnikowców”). Rewolucyjno-syndykalistyczne związki zawodowe we Francji postrzegane były przez wielu anarchistów w Rosji jako wzorzec radykalnego ruchu robotniczego. Nie tylko obrońcy, ale i niektórzy internacjonalisci w 1914 roku nie ukrywali swoich preferencji. „Nie ma co mówić, że nasze sympatie są po stronie Francuzów”²⁶. Na pozycję obrońców miały wpływ idee Michaiła Bakunina z okresu wojny francusko-pruskiej 1870–1871²⁷. Będąc nastawionym mocno antyniemiecko i nawet utożsamiając czasami niemiecką kulturę z autokratyczną, militarystyczną ideologią, Bakunin przewidywał wtedy katastrofę w razie klęski Francji²⁸. „Przyjechałem dlatego, że głęboko przekonany jestem, że sprawa Francji znowu stała się teraz sprawą ludzkości i że jej upadek, jej ujarznienie przez reżym, który zostanie przywiązany jej przez pruskie bagnety, byłoby z punktu widzenia wolności i ludzkiego postępu bardzo wielkim nieszczęściem”²⁹. „Jedno tylko niewątpliwie – sądził w 1914 roku Kropotkin – jeśli Niemcy wkroczą, to wojna nie tylko nie będzie wyzwolenczą. Ona przyniesie Europie nowe, jeszcze bardziej surowe zniewolenie. Rządzący Niemcami tego nie ukrywają. Sami oświadczyli, że rozpoczęli wojnę w

²³ Patrz: Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

²⁴ Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

²⁵ IV. 1920. 247–266; Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

²⁶ Андреев А., Винкуров В. 1914. No 6. 3.

²⁷ Patrz.: Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1914. 13.

²⁸ Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1914. 171; Андреев А., Винкуров В. 184.

²⁹ Андреев А., Винкуров В. // *Вольные Мысли*. 1917. No 50.

Przed wojną widoczny był upadek rewolucyjno-syndykalistycznych związków zawodowych Francji, z którymi w tamtym okresie większość rosyjskich anarchistów wiązała nadzieje na rewolucyjny przewrót w Europie. Stabilizacja poziomu życia, wzrost zarobków wywołane przez rozwój przemysłu obniżyły radykalizm – zarówno taktykę, jak i żądania strajkujących. Wzrosło dążenie kierujących Powszechną Konfederacją Pracy (CGT) do decyzyj o rozwiązywaniu konfliktów na drodze rozmów, nasilił się wpływ jej reformatorskiego skrzydła³³. W krajach walczących podczas I wojny światowej masy ogarnęła fala patriotycznych nastrojów. „Fala przeszła i uniosła nas” – pisał anarchista Pierre Monatt³⁴. „Byliśmy w całości pogubieni, straciliśmy głowę – przyznawał się lider internacjonalistycznej opozycji CGT Alfons Merheim. – Dlaczego? Dlatego, że w tym momencie klasa robotnicza Paryża pchana silnym pędem nacjonalizmu nie zostawiłaby nas agentom policji do rozstrzelania. Oni sami by nas rozstrzelali”³⁵. W rezultacie CGT odmówiła ogłoszenia strajku w odpowiedzi na początek wojny, wezwawszy pracowni-

Znane stały się ucieczki anarchistów z armii i floty. Przykładowo w lipcu 1915 roku grupa anarchistów znajdująca w się w Moskwie pod przywództwem łotewskiego szewca Bielewskiego-Bierzina przygotowywała ucieczkę wezwanego do armii anarchisty Gajgla¹¹⁶. W sierpniu 1915 roku uciekł z Moskiewskiego Szpitala im. Piotra Wielkiego szeregowy 143. Drochobużskiego Pułku Piechoty K. Cesnik, działacz grupy anarchistycznej w Charkowie. 30 maja 1916 roku z 29. Zapasowego Pułku Piechoty zdezerterował anarchista E. Rudziński¹¹⁷. W 1916 roku uciekł ze statku szkoleniowego „Ocean” Żeleźniakow.

Na gruncie działania antywojennego zaznaczyła się współpraca anarchistów z partiami socjalistycznymi. Już jesienią 1914 roku w Charkowie anarchiści, eserowcy i socjaldemokraci opublikowali wspólnie antywojenna ulotkę. Na początku lutego 1915 roku w Moskwie miało miejsce spotkanie przeciwnych wojnie anarchistów, eserowców i anarcho-syndykalistów¹¹⁸. Wskutek zaistniałych rozbieżności zebrania nie przyniosły żadnych rezultatów. Jednakże w miejscach zesłania i odosobnienia warunki życia codziennego i walka o prawa uwięzionych łączyły przedstawicieli różnych prądów ideowych, a współdziałanie układało dość dobrze. W 1916 roku część zesłanych anarchistów łącznie z bolszewikami, eserowcami i mien-szewikami wstąpiła w Tomsku do Związku Wojenno-Socjalistycznego¹¹⁹. W więzieniu chersońskim anarchiści wzięli udział w prowadzonym z inicjatywy eserowca-maksymalisty Borysa Żdanowskiego w przesłuchiwanie o stosunku do pierwszej wojny światowej i jej charakterze i oczekiwanych wydarzeniach. Przesłuchanie ujawniło przewagę nastrojów internacjonalistycznych i defetystycznych. Wiosną 1916 roku więźniowie chersońscy

129. ³⁵ Tamže.

119 □□□□□□□□ □.□. □□□□. □□□□. □. 106.

Starając się rozszerzyć liczbę swoich zwolenników anarchiści pomagali dezterom. W 1916 roku w oświadczeniu Piotrogrodzkiego Oddziału Obrony informowano, że w stolicy „największy procent składu grup anarchistycznych stanowią żołnierze-dezterzy, którzy świadomie i nielegalnie uchylają się od służby wojskowej”¹¹¹. Według opinii policji „oni dali się skusić życiem za środki organizacji. Chętnie wstępują do grup anarchistycznych, stając się gotowymi kadrami i posłusznymi wykonawcami kierowników ekspropriacji”¹¹². Oprócz tego była „znaczna liczba dezterów żyjących w stolicy bez określonych zajęć”. Anarchiści mogli ich zabezpieczyć nie tylko pieniędzmi, ale też fałszywymi dokumentami¹¹³. Aleksander Tjuchanow przy pomocy MGAS w lecie 1914 roku w jednej z drukarni sporządził „białe bile-

[illegible]

⁴¹ □ □ □ □ □ □ □ □ // □ □ □ □ □ □ □ □ □ □. 1915. □ □ □ □. No 1. □. 4.

Do strajku powszechnego jako skutecznego środka walki przeciwko wojnie i militaryzacji wzywano w artykułach „Głosu Pracy”⁴², a klęskę armii rosyjskiej rozpatrywano analogicznie z wydarzeniami 1905 roku jako czynnik przyczyniający się do rozwoju rewolucji⁴³. „Przed wszystkim i szybciej – rewolucja, a następnie albo wspólnie z tym – rewolucyjna wyzwolenie wojna przeciwko wszystkim rodzajom przemocy i przeciwko wszystkim jej nosicielom, rosyjskim, niemieckim i innym” – pisał Wsiewołod Wolin⁴⁴. Przy tym przytłaczająca większość zwolenników Manifestu o wojnie (Wsiewołod Wolin, Grigorij Rajwa, Aleksander Gie i inni.) oddzielali idee kosmopolityzmu. Najbardziej konsekwentnie rozwijał je Aleksander Gie. Według niego patriotyczna pozycja socjalistów była logicznym skutkiem uznania przez nich prawa narodów do samostanowienia⁴⁵. W ideologii ruchów narodowościowych Gie widział „potencjalne elementy, które z czasem staną się nacjonalistycznymi”⁴⁶. Tymczasem, jak mu się wydawało, że usunąć przyczyny wojny, można tylko kierować się „internacjonalizacją wszystkich dóbr kultury i kulturową asymilacją wszystkich cywilizowanych narodów”. Miał nadzieję na to, że nadchodząca rewolucja społeczna przyniesie przewyższenie nacjonalistycznych nastrojów, zapewniwszy równomierny dostęp ludzi do osiągnięć kultury współczesnej⁴⁷. Drugi ideolog antywojennego skrzydła anarchistów, Gieorgij Gogelia, wyrażał spokój w zakresie tego, jak układały się międzynarodowe stosunki na Zakaukaziu. Demaskując zaborcze dążenia krajów, Ententa oskarżała rząd Rosji o dążenie do likwidacji narodu gruzińskiego za pomocą ormiańskiej imigracji: „po przyłączeniu przez Rosję Armenii (...) rozpoczyna się gromadna emigracja Ormian do Gruzji, do centrum przemysłu. Wzmoże się sztuczne mieszanie narodów, tak gorliwie stosowane w praktyce przez carską Rosję od dawna... Gruzinów czekają od »wyzwoliciele« narodów tylko nieszcześćia, spotkało to Żydów – utrata terytorium”⁴⁸.

⁴² [...], [...], 1915. 2 [...], No 5. [...]. 1.

⁴³ Patrz: [...], 1915. 22 [...], No 21. [...]. 1.

⁴⁴ [...], 1915. 3 [...], No 51. [...]. 2.

⁴⁵ [...], [...], 1915. No 21. [...]. 2.

⁴⁶ [...], 1915. No 33. [...]. 3.

⁴⁷ [...], 1915. No 41. [...]. 3.

⁴⁸ [...], [...], 1915. 30 [...], No 34. [...]. 2.

rozlokowanym w Czerwonej Wsi pod Piotrogradem. Tam Maksimow uczestniczył w spotkaniach z żołnierzami, krytykując wojnę i politykę Mikołaja II i ostrożnie wyjaśniał idee anarchistycznego samorządu. Jako jeden z najbardziej piśmiennych zdobył zaufanie niskich rangą ze swojego oddziału i został skierowany przez nich do deputowanego Dumy Aleksandra Kiereńskiego z żądaniem zaprzestania przez dowódców kar cielesnych⁹⁹.

Aleksander Żeleźniakow w latach 1915–1916 służył w 2. Bałtyckiej Załodze Floty na statku szkoleniowym „Ocean”. W swoich listach donosił moskiewskim anarchistom o nastrojach marynarzy i własnej działalności (udało mu się rozprowadzić pośród wojskowych literaturę i ulotki)¹⁰⁰.

Grupa Robotniczych Anarchistów-Komunistów w 1915 roku wkładała swoje ulotki w gazety z zapytaniem, czy przekazać je żołnierzom¹⁰¹. Dostawę antywojennych proklamacji na front, a stamtąd broni opanowali członkowie MGAS¹⁰². Północny Związek Anarchistów miał nadzieję przyciągnąć żołnierzy do dokonania ataków na wyższych dowódców. Dlatego jesienią 1916 roku z członków pietrogradzkiego garnizonu planowano stworzenie bojowych grup¹⁰³. W wezwaniach do żołnierzy mówiono przede wszystkim o trudnościach wojny i odpowiedzialności za nie rządu carskiego i kapitalistów: „Wy, żołnierze przelewający swoją krew za interesy cara i kapitalizmu. I wy, skazani na śmierć, zmuszeni głodować i marznąć w okopach w żalosnych warunkach mięsa armatniego i kupy nawozu”¹⁰⁴. Ulotki mówiły, że „życie i zdrowie samych żołnierzy dowództwo ceni mniej niż naboje”, „A jaki nikczemny stosunek rządu do rannych, jakie żalosne datki rzucają im tłuszczy panowie, jakie oburzające ograniczenia istnieją przy określeniu zasiłków dla ofiar wojny”¹⁰⁵. Pogorszenie sytuacji socjalno-ekonomicznej w kraju ściśle jest związane było z działaniami wojennymi: „W tym czasie wszystkie materialne ciężary wojny składa się na biedniejszą ludność. Nierównomiernie rosną podatki, apetyty fabrykantów i kupców podwyższających ceny na towary. Rozwijają się kradzieże, żebrzą rodziny rezerwistów, głodują bezrobotni”¹⁰⁶. Ukazywano też okrucieństwo władz do tych, co zostali na tyłach: „Już półtora roku,

⁹⁹ [...], [...], 248, 256–261, 265–266.

¹⁰⁰ [...], [...], 102, [...], [...], 1916, [...], [...], 46, [...], 1–3; [...], [...], 71, [...], 35, [...], 1011, [...]. 1.

¹⁰¹ [...], [...], 102, [...], [...], 1915, [...], 343, [...], 2, [...], 62–63, 67.

¹⁰² [...], [...], 1917 [...], [...], 320.

¹⁰³ [...], [...], 102, [...], [...], 1916, [...], [...], 12, [...], 57, [...], 106.

¹⁰⁴ Ibidem, [...], 1915, [...], [...], 12, [...], 57, [...], 13.

¹⁰⁵ Ibidem, [...], 88, [...], 4.

¹⁰⁶ [...], [...], 1883–1935 [...], [...], 1. [...], 582.

W armii i we flocie agitacją zajęli się znani anarchiści – Aleksander Borowoj, Anatolij Żeleźniakow, Grigorij Maksimow i inni. „Już odpowiedziałem na męczące mnie pytanie – wspominał Maksimow mający możliwość uciec ze służby – od mobilizacji nie uchylałem się. Idę do wojska i będę żył razem z narodem w jednakowych dla niego warunkach. Dzielił wszystkie trudności i prowadził antywojenną i polityczną propagandę w koszarach”⁹⁸. W 1915 roku został ochotnikiem nieliniowej służby w 176. Zapasowym Pułku Piechoty

Idee internacjonalistów wyrażały periodyki rosyjskiej anarchistycznej emigracji: „Głos Pracy” (1911–1917, Nowy Jork), „Alarm” (1914–1916, Genewa), „Robotniczy Sztandar” (1915–1917, Lozanna), „Robotnicza Myśl” (1916–1917, Nowy Jork), „Gwiazda Wschodu” (1916, Pittsburgh). Pod ich wpływem znalazły się największe organizacje anarchistów-emigrantów i przede wszystkim Federacja Związku Robotników Rosyjskich USA i Kanady (FSRR) powstała na zjeździe założycielskim w Detroit 1–6 lipca 1914 roku (w jej skład weszły 24 organizacje anarchistyczne Ameryki Północnej liczące ogółem ponad 600 osób). Przyjąwszy anarchistyczny program, FSRR wydawała anarchistyczną literaturę i pomagała anarchistom w Rosji. „Głos Pracy” stał się tubą Federacji. W gazecie licznie drukowano znanych anarchistycznych publicystów, jakoś jej antywojennych materiałów, a

52 □□□□□□□ □□□□□. 1916. No 1. □□□□. 13.

Grupy emigracyjne tymczasem kolportowały antywojenne ulotki. W kwietniu 1915 roku genewski „Nabat” wystąpił z proklamacją „1-go maja. Obywatele!”. W 1916 roku pojawiło się jeszcze 5 ulotek: „Protest” (zurychski „Robotniczy Świat”), „Aktualności dnia” i „Odpowiedź” (Genewa), „Protest” (Paryż), „Do wszystkich uciśnionych”⁵⁷. Ostatnia ulotka była wydrukowana w październiku– listopadzie 1916 roku w wielu drukarniach Sztokholmu. Miała około tysiąca egzemplarzy nakładu i część została skonfiskowana przez szwedzką policję. Wojskowy agent Rosji w Szwecji przewidywał, że wydanie jej było dziełem rąk wywiadu niemieckiego, jednakże nie ma potwierdzenia tej wersji⁵⁸. Agitujący przeciw wojnie aktywiści FSRR organi-

⁵⁸ □□□□, □. 102, □□□□, □□. 1916, □. 12, □. 3, □. 270□-270□□□.

W większości ulotki kierowane były do adresatów („Do wszystkich pracujących”, „Robotnicy!”, „Bracia żołnierze!”, „Towarzysze robotnicy!”, „Robotnicy – producenci ruri”, „Robotnicy i robotnice!”⁹¹) i zawierały hasła: „Precz z wojną!”, „Precz z waszymi krwawymi wojnami!” itd.⁹² Zawierały bezstronną ocenę działań wojennych, które charakteryzowały jako „krwawą grę rządów”, „bratobójczą wojnę”, „wielką wojnę światową” itd.⁹³ Położenie Rosji przedstawiały katastroficznie: „Ofiary naszych wojsk sięgnęły dwóch milionów. Każdy dzień wojny niesie ponad 40 tysięcy ofiar i kosztuje 200 milio-

⁹³ Ibidem. □. 576, 582, 596, 603, 604, 608.

Pierwsze antymilitarystyczne ulotki pojawiły się już jesienią 1914 roku. Najbardziej znane z nich to: „Do żołnierzy!” (październik, Irkucku) i „Do wszystkich pracujących” (listopad, Sankt-Petersburgu)⁸³. Tylko piotrogrodz-

Ważnym kierunkiem w działalności emigrantów stało się przerzucanie agitatorów i literatury do Rosji, z którą kontakt w okresie wojny został przerwany. We wrześniu 1915 roku redakcja „Sztandaru Robotniczego” informowała o zbiorce środków na te cele⁶⁰. Nikołaj Pietrow-Pawłow, osiedliwszy się w należącym do Japonii Dairenie, blisko rosyjskiej strefy wpływów w Mandżurii, w 1915 roku przez Charbin i marynarzy z Władywostoku przerzucał do Rosji wydawnictwa rosyjskich emigrantów-anarchistów. Tylko w 1915 roku zdołał on przesłać przez granicę część nakładu gazety „Alarm”, broszury Nowa Ewangelia i Za pokój⁶¹. W Piotrogradzie publikacje anarchistyczne otrzymywano przez Archangielsk (oczywiście przy pomocy marynarzy z okrętów handlowych)⁶². Według doniesień Łazarowa redakcja „Głosu Pracy” stworzyła kilka grup dla szerzenia propagandy w Rosji. Wiosną 1916 roku niektórzy ich członkowie udali się do ojczyzny celem kolportowania gazety i ustanowienia kontaktów⁶³. W listopadzie 1916 roku pisarzowi oddziałowemu 28. Zapasowego Batalionu Piechoty Szczerbaczence przysłano z Ameryki do Charkowa broszurę Komu służy żołnierz wzywającą do odmowy służby wojskowej⁶⁴. Materiały agitacyjne docierały do Rosji przez działający w Nowym Jorku Anarchistyczny Czarny Krzyż (AKK) od 1913 roku zajmujący się zbieraniem i wysyłką środków więźniom politycznym i zesłanym do 25 zasiedlonych punktów. Dzięki niemu do więzień i miejsc zsyłki udało się przekazać

⁶⁴ □□□□, □. 102, □□ □□, □□. 1916, □. 12, □. 1, □. 115–117.

